

Saateks

Kristi Jõeste, Kadri Tüür

Studia Vernacula avaartikkel Soome, Rootsi ja Norra käsitöö-uurijate sulest täidab seekord ühtaegu nii juhtartikli kui tõlkeartikli rolli. Tavapäraselt esitavad TÜ Viljandi Kultuuriakadeemiaga seotud uurijad juhtartiklis meie käsitööteadust edendavaid mõtteid. Siinse artikli esimene autor Sirpa Kokko, kes on ühtlasi Studia Vernacula rahvusvahelise toimetuskolleegiumi liige, on 2021/22. õppeaastal TÜ VKA külalisprofessor. Ka teised artikli autorid on meie pikaajalised koostööpartnerid. Gunnar Almeviki sulest on ilmunud kaastöö Studia Vernaculas nr 7 (Almevik 2016: 27–51). Samuti osalesid artikli autorid 2019. aastal Viljandis toimunud rahvusvahelisel pärandtehnoloogia-konverentsil „Craft Conference“ (selle kohta vt Dillon 2020: 200–209). Niisiis on autorid ühtlasi ka TÜ Viljandi Kultuuriakadeemia pärandtehnoloogia valdkonnaga hästi kursis olevad teadlased. Nende kirjutatud artikli valisime käesolevasse Studia Vernaculasse põhjusel, et ühelt poolt avab see tausta Soome, Rootsi ja Norra vastava hariduskorralduse kohta doktoriõpingute kontekstis ning teisalt püüab temavaldkondi ja kasutusel olevaid meetodeid selgemalt kategoriseerida. Kummaski küsimuses aitab see näha paralleele Eesti käsitööteaduse arengus.

Tõlkeartiklikliks oleme Studia Vernaculasse enamasti valinud kas nüüdisaegset eesliiniteadust kajastava artikli või siis midagi rubriigist „vana kuld“ – käsitööuurimuse seisukohalt vajalikke tekste, mida saab kasutada ka õppetöös. Sel korral on tegemist selgelt eesliiniteadusega – kuna artikkel käsitleb uusimaid suundi Põhjamaade käsitööteaduses kaitstud doktoritööde põhjal, siis võib ütelda, et tegu on suisa tulevikuteadusega – tänapäeval on doktoritöö kaitsnul suurem osa uurijakarjäärast ju veel alles ees. Samuti on oluline innustada TÜ VKAs edukalt magistrikraadi kaitsnuid edasisele uurimistööle. Siinne artikkel näitab, et käsitööd ja pärandtehnoloogiat uurides on võimalik teha rahvusvahelisel tasemel teadust ja saada doktorikraad.

Artikli esimeses pooles keskenduvad autorid Soomes, Rootsis ja Norras tehtud käsitöö-alaste doktoritööde tutvustamisele. Artiklile lisatud ülevaate tabelis, millega saab lähemalt tutvuda ajakirja Craft Research veebilehel,¹ leiduvad kokku 57 doktoritöö kirjed, mis on kaitstud Soome (29), Rootsi (17)

1 https://doi.org/10.1386/crrre_00025_1.

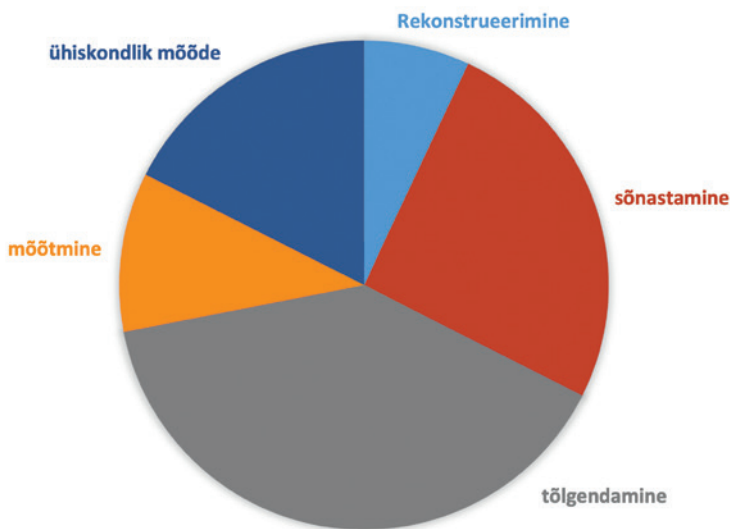
ja Norra (11) ülikoolides aastatel 1988–2019. Tuleb küll osutada, et nimetatud riikide „esimesed pääsukesed“ (vastavalt 1994, 1988 ja 1999) ei ole veel suve kaasa toonud – väitekirjade kaitsmine ühtlases taktis saab hoo sisse siiski 21. sajandil. Käsitöö-uurijate soolist koosseisu vaadates võib veel tähele panna naiste suurt arvulist ülekaalu: Soome 29 kaitstud töö hulgas on ühe autoriks meesterahvas, Rootsis ja Norras on suhtarvud võrdsemad, mõlemal juhul peaaegu pooleks. Soomes kaitstud doktoritöodes domineerivad tekstiili- ja õpetamisealased uurimused (sh üks uurimus puutöö õpetamisest). Norra puhul on rõhk restaureerimisel, seda nii puit- kui kivehitiste, aga ka paatide ja üldisemalt kultuuriväärtustega seotult; samuti leiame sealt paar tööd, mis tegelevad Põhjala väikerahvaste käsitööpärandiga. Rootsi pilt on temaatiliselt kõige kirevam, sisaldades selliseid teemavaldkondi nagu *slöjd*, lubi ja savi traditsiooniliste materjalidena, puu- ja tiseritöö, aiandus, sepatöö, tekstiilkäsitöö ja õpipoisiope.

Kui Eesti teadust on jõuliselt suunatud artiklite põhjal kokku pandud doktoritööde eelistamisele, siis Põhjamaade käsitööteaduse alaste doktoritööde statistikast on näha, et valdavas ülekaalus on seal monograafiadena kirjutatud tööd: Norras pole kaitstud ühtki artiklipõhist väitekirja, Rootsis on neid kolm ja Soomes seitse, st kokku vaid umbes kuuendik kõigist kaitstud töödest. Ühe tervikliku töö raames on kahtlemata võimalik paremini süveneda sedavõrd aeganõudvatesse protsessidesse ja nende mõtestamisse, kui seda on käsitöö ning kõik sellega kaasnevad praktikad. See toetab ka „Craft Conference’il“ kõlanud seisukohta, et käeliste oskuste uurimiseks, aga ka õppimiseks kiire akadeemiline konveiermudel hästi ei sobi. Kuidagi tuleb aga püüda nüüdisaegsesse akadeemilisse maailma siiski sobitada, sest kui käsitöö mõtestamata jätta, ei aita see kuidagi kaasa valdkonna arengule.

See innustab ka meid järjepidevalt vaagima, kuidas siinse teadustöö spetsiifikat teadlikumalt suunata. Kuna praegu Eestis veel kuskil käsitööteadust doktoritasemel spetsiaalselt õppida ei saa, siis tuleb leida võimalusi naabriteaduste fakultetide pakutava seast. TÜ VKA pärandtehnoloogia magistriõppes on aastatel 2011–2021 jõudnud kraadi kaitsmiseni 34 inimest ning selle eriala mantlipärijal, kultuuripärandi loovrakenduste õppekaval on artikli kirjutamise hetke seisuga kahel kursusel kokku 23 magistranti. Seegatundub, et aegonküpsliitmaks siinseid pärandtehnoloogia-uurijaid artikli autorite välja pakutud ettepanekuga rahvusvahelise käsitöödoktoriprogrammi väljaarendamiseks ja selles osalemiseks. Esimesed sammud on astunud, loodud on koostöövõrgustik Nordic Traditional Crafts Helsingi, Uppsala, Göteborgi, Edela-Norra jt ülikoolidega. Korraldatakse metodoloogia alaseid seminare, sümposiume, käiakse üksteisel külas õppebaasidega tutvumas.

Rahvusvahelistumise kõrval räägib kodumaal õppimise kasuks eesti keeles mõtlemise/kirjutamise võimalus, nagu ka vajadus olla dialoogis teiste sõsarerialadega Tartu Ülikoolis (nt etnoloogia, semiootika, arheoloogia, ajalugu), Tallinna Ülikoolis (kultuuride uuringud, keskkonnaajalugu) ning Eesti Kunstiakadeemias (kunstiteaduse ja visuaalkultuuri ning muinsuskaitse ja konserveerimise doktorierialad). Kohalikus doktoriõppes osalemise eelduseks on aga kandidaadi enda piisav käsitööteaduse alane pädevus, et naabervaldkondade kõrval võrdselt kaasa rääkida ja siduda teoreetilisi lähenemisi meie uurimispraktikaga, millest kirjutasime lähemalt Studia Vernacula eelmises numbris (Jõeste jt 2020: 16–45).

Artikli teises pooles toovad autorid läbi vaadatud tööde põhjal välja viis peamist meetodit, mida Põhjamaades käsitöö, traditsiooniliste tövõtete, pärandtehnoloogia ja oskuste uurimisel on edukalt kasutatud. Nendeks on rekonstrueerimine, sõnastamine, tõlgendamine, mõõtmine ja käsitöö ühiskondliku mõõtme uurimine. Autorid rõhutavad, et need viis kategooriat ei kata kogu võimalikku uurimismeetodite spektrit, kuid võivad aidata igal käsitöö-uurijal oma tööd paremini paigutada ja mõtestada. Sellest juhtlõngast kinni haarates on võimalik teha põgus ülevaade ka TÜ VKAs kaitstud magistr tööde tüpoloogiast.

Tabel 1. Soome, Rootsi ja Norra käsitööteaduslikes doktoritöödes kasutatud peamiste meetodite esindatus uuritud valimis. *Kadri Tüüri joonis.*

Artiklis toodud definitsiooni kohaselt: „Rekonstrueerimine põhineb ajaloo-uuringutel ning kasutab ajalooliste artefaktide, võtete ja konteksti taasloomiseks eksperimente“ (Kokko jt 2021: 23). Rekonstrueerimine on

Viljandis tehtavates uurimistöodes kahtlemata levinuim. Lisaks eksperimentaalsele poolele ning esemaliste muuseumikogude kasutamisele võiks siia allikate kogumise meetodina kuuluda ka ajalooarhiivides leiduvate materjalide senisest aktiivsem kasutamine. TÜ VKA töödes oleme piirdunud peamiselt ERMi etnograafiliste arhiividega ja nn klassikalised ajalooarhiivid, mis sisaldavad näiteks tollidokumente, katalooge, materjalinäidiseid ja muud sellist, on jäänud meie tudengite tööst tihtilugu kõrvale. Selliseid materjale leidub nii ajaloo- kui linnamuuseumide arhiivides; sageli on need saksa- või venekeelsed ja nende kasutamine eeldaks täiendavat väljaõpet (TÜ ajalootudengeid õpetatakse bakalaureuseõppes vanu ürikuid lugema ja tõlgendama spetsiaalse kursuse raames). Viimaste aastate rekonstruktsiooni-kategooria eeskujulikest magistritöödest võib esile tõsta Liis Luhamaa (2020) uurimuse Lõuna-Läänemaa lapiliste seelikute valmistamise tehnoloogiast, millest lugeja leiab kasulikke näpunäiteid nii neotud lõngade värvimiseks kui ka seelikukangaste rakendamiseks ja kudumiseks, kuivõrd seni puudus taoline kirjallikult kokkukoondatud ja praktiliselt läbi proovitud oskusteave. Tänuväärne oli ka Seto peavöö punumise tehnikat rekonstrueeriv käsitlus, mille autoriks Lüüli Kiik (2021). Viimase puhul tasub rõhutada, et kuigi roketel eksperimentidel põhineva töö tulemusena suutis autor taasluua Seto peavöö punumistehnika, aga eelkõige algupärase tiheduse ja muustrimotiivide range korrapära, siis ainult tänu sellele, et ta kasutas Jaapani *takadai* punumistelge, mis mõistagi ei kuulu Seto peavöö valmistamise algupäraste töövahendite hulka. Seega seisneb üks Viljandi rekonstruktsiooni valdkonna tööde eripärasid kindlasti selles, et kuigi proovitakse taasluua visuaalselt originaaltruu ese, tehnika, tööriist jne, siis võidakse praktikapõhises taastamisprotsessis jõuda eksperimentaalselt põhjendatult uute tegemisvõtete, töövahendite ja materjalideni, mis kiirendavad lõpptulemuse valmimist ja pakuvad niiviisi uusi võimalusi käsiõpärandi jätkusuutlikuks edasikestmiseks.

Käeliste oskuste ja käsitööpraktikate sõnastamine oma töö uurimisfookusena on meil seni vähim kasutust leidnud meetod. Meistriuurimusi ja autoetnograafilist lähenemist võiks kindlasti rohkem olla! Näidetest võiks siin esile tuua Mareli Rannapi magistritöö (2018) Saaremaa rahvarõivanõuandekoja mudeli väljatöötamisest, kus ta analüüsis ja võrdles olemasolevate kodade toimimispõhimõtteid nii meil kui naabermaades, ning Ülle Palumetsa tööd (2016), mille eesmärgiks oli välja selgitada traditsioonilise linase rahvarõivasärgi valmistamise tööprotsessi sarnasused ja erinevused võrreldes ajaloolise algmaterjaliga, analüüsida tehtavate valikute aktuaalsust ning rahvarõivakoolitustes kasutatavate õppevormide võimalikku mõju tööprotsessis tehtavatele valikutele. Nagu juhtartikli autorid osutavad, seostub sõnastamine eeskätt käsitöö tegemise ja haridusega; meetoditena kasutatakse enese- ja osalusvaatlust.

Tõlgendamine kui meetod on ajaloolisi tehnikaid ja materjale hübriidseerivate/ajakohastavate projektide puhul meil sageli kasutuses. Selle puhul ühendatakse kehaline kogemus, oskused ja meistri enese tunnetus, et paremini analüüsida nii tööprotsesse kui nende tulemust, seda eeskätt tegija perspektiivist. Tõlgendamine on suhteliselt nõudlik meetod, kuna eeldab nii oskusi ja vilumust kui ka võimet enese tööd kõrvalt vaadata ning meta-refleksioonina sõnastada. Selle kategooria silmapaistvamate näidetena saab esile tuua Monika Hindi magistritöö (2013) loomaluu kui inimkonna poolt ühe kõige kauem ekspluateeritud toormaterjali töötlemisest ning kasutamisest nüüdisaegses tootedisainis, kusjuures tuleb rõõmustada, et magistritöö valmimise käigus loodud ettevõtte Koordikamber tegutseb edukalt veel praegugi, kasutades jätkuvalt Eesti põllumajanduses ja jahinduses tekkivaid ja likvideerimisele kuuluvaid luid ning sarvi. Samuti märgime ära Markus Pau äsja (2021) kaitstud magistritöö nüüdisaegse ehitusmaterjali kanepibetooni kasutusvõimalustest traditsiooniliste kivihoonete seespädisel soojustamisel, et säilitada hoonete pärandiväärtuslik väliskuju.

Mõõtmine ja kvantitatiivsed meetodid üldiselt on järjest rohkem kasutusse tulnud ka meil – villauuringud, ehitusmaterjalide ja metallide omadused, arheoloogilise tekstiili ja naha mikroskoopilised vaatlused. Kaht head näidet sellisest uurimistööst Jaana Rataselt ja Tuuli Jõesaarelt saab lugeda ka käesolevast ajakirjanumbrist. Mõõtmine käib meil enamasti käsikäes eksperimentidega, kus mõõtmistulemustel põhinev teave proovitakse kohe praktikas järele.

Käsitöö ühiskondliku mõõtme analüüs on Eesti kontekstis pigem etnoloogide ja folkloristide uurimisvälja jääv temaatika. Selgitamiseks välja kogukondade suhtumist käsitöösse, kasutatakse küsimustikke, sotsiaalmeediat jne. TÜ VKA kui rakendusliku suunaga õppeasutus on ühiskonna-uuringud pigem kõrvale jätnud kohalikul kõrgharidusmaastikul kujunenud sarnaste õppekavade dubleerimisriski maandamiseks. Samuti on nii mõnelgi teisel külgneval erialal enam kompetentsi niisuguse tõlgendusliku analüüsi jaoks, et selgitada välja, mida mingi väärtus laiemas pildis tähendab.

Kui nüüd heita veel põgus tagasipilk artiklis käsitletud doktoritööde jaotumisele nimetatud viie kategooria vahel, siis on näha (vt tabel 1), et Põhjamaades langeb valdav hulk, ligi veerand kaitstud töödest käsitööpraktikate tõlgendamise rubriiki. Peaaegu võrdselt on töid, mis tegelevad oskuste sõnastamisega ja mis mõtestavad käsitöö ühiskondlikke aspekte. Mõõtmise ja rekonstrueerimise keskseid töid on kaitstud kõige vähem. See ongi kõige suurem erinevus võrreldes Eesti töödega: meie näited ei saa küll tulla kaitstud doktoritöödest, vaid pigem magistritaseme uurimustest, kuid just rekonstruktsioonide tegemist ja mõõtmistel põhinevaid uurimistöid on meil kaitstud

või kaitsmisel kõige enam – niisiis on Eesti uurijatel head šansid täiendada artiklis vaatluse all olnud tööde valimit.

Lõpetuseks veel paar sõna käsitööuuringutega seotud terminitest ja nende defineerimise raskustest, mida puudutasime pikemalt juba SV eelmises juhtartiklis. Soome eeskujul kasutusele võetud *käsitööteadus* on eestikeelses pruugis järk-järgult asendunud *pärandtehnoloogia-uuringutega*, kusjuures *pärandtehnoloogia* jaoks ei olegi teab mis head ingliskeelset vastet olemas (artiklis pakkusime välja variandi *traditional technologies*). Eesti keeles ei viita *teadus* sama rangelt ja eksklusiivselt täppis- ja loodusteadustele, nagu seda teeb ingliskeelne *science*. Samuti on *uuringud* pisut laiem mõiste, mis ei eelda distsiplinaarset defineeritust, vaid pigem märgib teatavat põhilist lähenemisnurka (vrd *naisuuringud*, *kultuuri-uuringud* jm). Pärandtehnoloogia-uuringute ja käsitööteaduse mõistevälju tuleb edaspidi veel kindlasti täpsustada. Teooriaid tuleb kahtlemata laenata ka naabriteadustest, näiteks sobivad käsitöö ja oskuste uurimise teoreetiliseks taustaks hästi sotsioloog Richard Sennetti või antropoloog Tim Ingoldi kirjutised.

Samuti on oluline märkida, et käsitöö või käelised oskused (samuti oluline fookuse seadmise ja defineerimise küsimus!) ei ole meie lähenemise juures kaugeltki ainult uurimisobjekt, vaid käsitöö-oskusi kasutatakse ka nn praktikapõhise uurimise vahendina: ise mingit tööprotsessi läbi tehes või asja valmistades on võimalik saada suur hulk spetsiifilisi andmeid, mida pelga vaatluse või ajaloolise uurimistöö abil ei ole võimalik saavutada ning millele toetudes on võimalik pärandipõhiste esemete valmistamiseks välja pakkuda põhjendatult uudseid töövõtteid, materjale, tööriistu ja -vahendeid.

Artiklis peatutakse põgusalt veel Norras peamiselt käsitöö, konserveerimise ja muinsuskaitse vallas juurutatud mõistel *handlingsboren kunnskap*, mida võiks tõlkida vastega *tegevuspõhine teadmine*. Praktilise tegevuse käigus aastatega kogutud teadmistepagas ei pruugi akadeemilisest teadmisest mingilgi moel vähem väärtuslik olla, iseäranis kui seda on vaja rakendada käegakatsutava väljundiga töödes. Norra Loodusteaduste ja Tehnika Ülikoolis keskendub pärandtehnoloogia-alane teadustöö küsimustele, „kuidas pärandkäsitöö ja valmistamise praktikad süvendavad arusaama vaikivast teadmisest ja unustusse vajunud pärandtehnoloogiast ning kuidas neid teadmisi uutel viisidel kasutada“ (Kokko jt 2021: 20).

See toob meid lõpetuseks taas tagasi tuleviku juurde – pärandtehnoloogia kasutamine, uurimine ja sellest kirjutamine pole üksnes mineviku tundmaõppimine, vaid annab meile omakorda vahendeid nutikamaks toimetulemiseks tulevikus.

Allikad

Almevik, Gunnar 2016. Mõtteid teadmussiidrest traditsioonilise käsitöö valdkonnas. – *Käekirjad. Studia Vernacula* 7, 27–51.

Dillon, Patrick 2020. Traditsioonilise käsitöö uurimine: toob mineviku tänapäeva ja loob tulevikku. – *Vaata ringi. Studia Vernacula* 12, 200–209.

Jõeste, Kristi, **Rennu**, Madis, **Matsin**, Ave, **Tüür**, Kadri 2020. Pärandtehnoloogiline käsitööuurimus: lähenemised ja väljavaated. – *Vaata ringi. Studia Vernacula* 12, 16–45.

Kokko, Sirpa, **Almevik**, Gunnar, **Bentz-Högseth**, Harald C., **Seitamaa-Hakkarainen**, Pirita 2021. Käsitöö uurimise meetoditest Soomes, Rootsis ja Norras. – *Luubi all. Studia Vernacula* 13, 14–35.

Kristi Jõeste (s 1977) on TÜ Viljandi kultuuriakadeemia kultuuripärandi loovrakenduste ja pärandtehnoloogia magistriõppekava programmi juht ning rahvusliku tekstiili lektor. Samuti on ta meisterkuduja-ettevõtja traditsiooniliste Eesti kinnaste alal ja andnud välja mitmeid raamatuid, neist viimane on „Eesti silmuskudumine 3. Labakindad“ (2021) ning juhendanud praktilisi kindakoolitusi siin ja seal.

Kadri Tüür (s 1975) on TÜ Viljandi Kultuuriakadeemia teadur ja Studia Vernacula peatoimetaja. Doktorikraad semiootika ja kultuuriteooria alal. Viljandis juhendab magistrantide erialakirjutamise praktikat ning õpetab teaduskirjanduse lugemise kursust.

TÜ VKA pärandtehnoloogia magistritööd (leitavad TÜ raamatukogu digitaalsest repositooriumist D-Space)

Hint, Monika 2013. *Luust esemed: toormaterjal, töötlemistehnoloogiad ja tootearendus.*

Kiik, Lüüli 2021. *Seto naise peavöö algupärane punumistehnika ja tänapäevased valmistusviisid.*

Luhamaa, Liis 2020. *Lõuna-Läänemaa lapilised rahvarõivaseelikud ja nende valmistamise tehnoloogia.*

Palumets, Ülle 2016. *Ajaloolise ainese käsitlemise suunad ja võimalused traditsioonilise linase särgi valmistamise õpetamisel.*

Pau, Markus 2021. *Pärandid hoides ja sünteesides: maakivimüüride seespoolne soojustamine kanepibetooiniga Mooste mõista tall-tõllakuuri näitel.*

Rannap, Mareli 2018. *Paikkondliku rahvarõivade nõuandekoja tegevuspõhimõtted. Saaremaa nõuandekoja näide.*

Kristi Jõeste ja Kadri Tüür. Sandra Urvaku foto.